

ТМГ. XXXVIII	Бр. 1	Стр. 263-282	Ниш	јануар - март	2014.
--------------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 316.7(5-11)

Прегледни рад

Примљено: 26. 12. 2013.

Ревидирана верзија: 5. 3. 2014.

Одобрено за штампу: 10. 3. 2014.

Зоран Крстић

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

Београд

„ИСТОЧНОАЗИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ“ КАО МОДЕЛ КУЛТУРНОГ И ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

Апстракт

Предмет истраживања у овом раду јесте контекстуална анализа и експликација „источноазијских вредности“ као специфичног модела, односно концепта и вредносног система који функционише и „живи“ скоро четврт века. Смисао рада је да се из данашње теоријске перспективе препознају и сагледају неки нови изазови и препреке, али и предности и мане у досадашњој примени овог специфичног модела развоја азијске државе и друштва. Иначе, питање шта су „источноазијске вредности“ методолошки је прилично дискутабилно и доста политизовано. Идеја источноазијских културних вредности прожима све друштвене и политичке институције азијских земаља. Текст се састоји из три дела. У првом делу теоријски се обрађује суштина идеје и концепта „источноазијских вредности“, и проблематизује се дефиниција истих. У другом делу се анализирају конститутивни елементи концепта „источноазијских вредности“ као фактора детерминисања политичког живота и друштвеног развоја у Источној Азији. Трећи део рада бави се интерпретацијама „источноазијских вредности“ кроз упоредну анализу сингапурског и универзалистичког концепта.

Кључне речи: источноазијске вредности, културна деретминанта, држава, институције, политички поредак

„EAST ASIAN VALUES“ AS A MODEL OF CULTURAL AND SOCIAL DEVELOPMENT

Abstract

The subject of analysis in this paper is contextual analysis and explication of “East Asian values” as a specific model, concept and system of values that function

---

zorkrst@yahoo.com

and “live” almost quarter of century. The sense of this paper to recognize and perceive some a new chalanges and obstacles from perspective nowadays. Also, the aim of this text is to recognize advantages and faults to empirical application this specific model of devolopment asian state and society. Otherwise, the question what is the “East Asian values” is methodologically disputable and politicized. The idea of east-asian cultural values permeate to whole social and political institutions of asian states. Text is composed of three parts. First part is focused on essence idea and concept of “East Asian values” and the definition of ones will be issued. In the second part of this paper some a constituent elements of the concept “East Asian values” will be detail analyzed. Third part of this paper deal with interpretations of “East Asian values” through comparative analysis singaporean and universal concept.

Key Words: East Asian values, cultural deteminante, state, institution, political order

УВОД

Према културном детерминизму културне вредности одређују и условљавају начин и модел социјално-економске и политичке структуре друштва. Региони који имају заједничко културно наслеђе развијају одређени тип или модел политичке и друштвене организације, односно специфичан систем социјално-политичких односа и институција који се разликује од осталих региона у свету. Културни детерминизам полази од чињенице да постојећи културни обрасци објашњавају и подстичу економски развој и друштвену кохезију, односно да културно наслеђе детерминише важна питања међународних односа између културних група.

Културолошки приступ није нов и непознат у политичким наукама и компаративним истраживањима. Још је Макс Вебер истакао значај протестантске и католичке културе за економски развој. После завршетка „хладног рата“ промењен је статус, улога и значај културно-традиционалне детерминанте. Обично се износе два опречна аргумента за то. Прво, култура постаје преобладајућа у детерминисању и профилисању међународних односа. Са нестанком глобалног идеолошког конфликта и мултиполаризацијом односа у свету дошло је до јачања економског и политичког регионализма. Паралелно са овим процесом, идеолошку расправу заменила је културолошка. Заговорник културног детерминизма Хантингтон сматра да основни извор сукоба у новом свету неће бити ни идеолошки ни економски, већ културни. Овај културолошки аргумент одбацује хомогенизирајуће последице процеса глобализације. У ствари, глобализација је учинила да народи постану свеснији својих културних разлика.

Други аргумент, доминантнији и популарнији, наглашава опадање утицаја и значаја културе као детерминанте унутрашњих и међународних процеса у контексту глобализације. Процес глобализације нарушава традиционалне вредности и институције и доприноси конвергенцији различитих култура. Ово се остварује кроз интензивну и глобалну комуникацију, односно индустријализацију и трговину. Новонастала хомогенизована „светска култура“ је резултат различитих и подељених искустава. Фукујама истиче да је ширење слободне тржишне економије и демократске политике процес који „гарантује повећану хомогенизацију свих људских друштава, без обзира на њихово историјско порекло или културно наслеђе“ (Fukuyama, 1992, стр. 46). Демократија и економски раст нису ишли руку под руку. Поставља се питање какву улогу имају културне вредности у развоју демократије и економије? У тражењу одговора на ово питање долази се до концепта „источноазијских вредности“ које заузимају централно место у актуелним расправама о источном и западном вредносном систему.

Концепт „источноазијских вредности“ почива на једном броју претпоставки које садрже извесне теоријско-методолошке нејасноће. У ствари, фраза „источноазијске вредности“ подразумева да су друштвене, економске и политичке карактеристике одређених азијских земаља засноване на подељеном вредносном систему који је препознатљив и јединствен, али и који превазилази националне, верске и идеолошке разлике. Југоисточна Азија представљају посебан вредносни систем у контексту дихотомије Исток-Запад. Концепт „источноазијске вредности“ полази од тезе да су културне вредности подстакле економски развој и привредни раст азијских земаља и да су допринеле настанку одређених социјалних и политичких система у региону. Ове изнете тезе захтевају одговоре на неколико ургентних питања. Прво, могу ли се ове претпоставке узрочности и детерминизма методолошки потврдити или не? Друго, да ли „источноазијске вредности“ превазилазе идеологију, културу, религију, социјалне и економске промене? Треће, да ли постоји азијски модел демократије који прецизно дефинише политичке односе-процесе, односно место, улогу и начин конституисања власти. Ту, свакако, долази и питање одређивања појма грађанства и модела политичке партиципације. Четврто, каква је улога културних вредности у демократизацији источноазијских друштава и које су импликације тога у процесу одржавања високог степена економског раста? Пето, какав утицај имају културне вредности на међународне односе између региона источне, југоисточне Азије и Запада?

Расправа о „источноазијским вредностима“ је неодвојива од квалитативних и квантитативних модела развоја и економског раста у региону. У земљама „трећег света“ новоиндустријализоване еконо-

мије су после Другог светског рата имале огроман извозни раст користећи разноврсне компаративне предности у производњи. Оне су, такође, показале спремност и способност за прихватањем високоразвијене технологије. Трговина и услужни сектор имали су значајну улогу наспрам моћне и добро организоване власти. Јапан, Јужна Кореја, Тајван, Хонгконг и Сингапур, а касније и Тајланд, Малезија, Индонезија и Филипини су најочигледнији примери за напред изнету тврдњу. Ове државе су у кратком временском периоду оствариле значајан степен социјалног и политичког развоја. „Источноазијско чудо“ настало је у специфичним околностима које су допринеле постизању тог успеха, али са одређеном ценом. Већина ових земаља је у доба „хладног рата“ практиковала различите врсте државне интервенције и протекционизма уз снажну подршку САД. Све азијске државе су у тзв. формативним годинама свог настанка и развоја биле изразито ауторитарне, док су неке од њих имале обележја меког ауторитаризма. У последње време, готово све су постале мање-више демократске или продемократске државе. Међутим, у складу са моделом развојне државе, посебно у доба „хладног рата“, преодминантно ауторитарне партије су на свој начин обликовале и остваривале „демократију“.

ДЕФИНИСАЊЕ КОНЦЕПТА „ИСТОЧНОАЗИЈСКИХ ВРЕДНОСТИ“

Прецизно одређивање концепта „источноазијских вредности“ је методолошки прилично дискутабилно, политизовано и често оспоравано, тако да је дефинисање овог појма постало мање-више илузорно. Појмом „источноазијске вредности“ често се манипулише у дневнополитичке сврхе и ради политичке борбе. Неретко се врши упрошћена генерализација и непотребна симплификација. Идеја азијских културних вредности прожима све друштвене и политичке институције азијских земаља. Овде се може јасно идентификовати неколико препознатљивих и оригиналних културних обележја. Прво, често се истиче да су ова друштва заснована на групно-комунитарној оријентацији, односно да су интереси заједнице тј. комуне изнад појединачних интереса. У ствари, ово се понекад идентификује као комунитарни неохегелијански систем у коме личност има виртуелно чланство и интеракцију са већом јединицом односно комуном. Тако је један аутор приметио да појединац

„није изоловано биће, већ је члан основне или шире породице, клана, суседства, заједнице, нације и државе. Азијати верују да шта год они урадили или рекли, они морају имати на уму интересе других... индивидуални покушаји морају бити у равнотежи са интересима породице и друштва“ (Koh, 1993, стр. 6).

Последица овакве животне филозофије јесте да појединци у групи постају свеснији, односно да поседују вишу, тзв. групну свест него што је имају индивидуе у либерално-атомизованом западном друштву. Азијати раде за добробит друштва, мање су себични и сматрају да су кохезија и стабилност друштва важнији од, и логично пре, индивидуалних права. Понашање је мотивисано првенствено дужностима и одговорностима, а *не* правима појединаца. То је могуће само у оним друштвима која смањују ексцесе индивидуализма тако да сви чланови заједнице могу живети слободно и безбедно. Власт, наравно, мора обезбедити такво окружење. Групна или колективна оријентација се односи на вредности као што су скромност, самодисциплина и самопожртваност за веће циљеве и идеале. Све ове поменуте особине чине основу за развој и неговање јавног морала, хармоније и друштвеног динамизма. Поштовање породичних веза и старијих чланова породице, штедљивост, дечија побожност, напоран и тимски рад саставни су део поменуте колективне или групне матрице. Са правим и одговорним вођством све то чини погодан оквир за „економски просперитет, прогрес, хармоничне односе међу грађанима, закон и поредак“ (Koh, 1993, стр. 5).

Један део ових вредности може се препознати у конфучијанској традицији. Конфучијанизам као амалгам религиозне и филозофске мисли најближи је кинеском друштву и погрешно је изједначаваати га са „источноазијским вредностима“. Напуштање конфучијанске традиције од стране сингапурске политичке елите било је делом и због припадника некинеске популације у Сингапуру. Међутим, неки аутори су проширили дефиницију „источноазијских вредности“ и истицали већи утицај конфучијанизма који се повезао са економском виталношћу и друштвеном кохезијом. Тако је Фукујама идентификовао Јапан и Јужну Кореју као конфучијанске државе (Fukuyama, 1998, р. 30), док је Хантингтон дао ширу дефиницију конфучијанизма (Huntington, 1991, стр. 300). Утицај ове традиције на појам грађанства и власти од великог је значаја за концепт „конфучијанске демократије“. У политичком смислу конфучијанизам значи консолидацију државне власти у интересу општег добра и стварање покорног становништва које прихвата хијерархију и старешинство.

Религија је интегрална компонента културних вредности и она је доста оспоравана у региону источне и југоисточне Азије. Неке азијске политичке елите сматрају да су агресивна одвојеност државе од цркве на Западу и процес секуларизације као последица тога допринели моралној празнини у јавном животу и акцентирању негативних импулса индивидуализма. У источној и југоисточној Азији, упркос очигледној религиозној разноликости (будизам, ислам и хришћанство) и присутном процесу секуларизације, религија још увек има значајну улогу у свакодневном животу и у великој мери доприноси идентитету и групној оријентацији.

Политизовање расправе о „источноазијским вредностима“ проистиче делом и из начина на који се оне интерпретирају наспрам „западних вредности“. Бивши малезијски премијер Махатхир је сматрао да је присутна ренесанса „источноазијских вредности“ паралелно са економском ренесансом наспрам друштвене и економске кризе западних друштава. Највећи део ове ренесансне обнове чини отпор према либерално-хришћанским и космополитским вредностима. Посебно је присутан снажан отпор и негативан став према апстрактним и општим појмовима људских права и демократије. Институције и норме имају значење само у контексту одређене културе, друштвених процеса и степена развоја који из тога произилази. Супротстављање спољним критикама и притисцима није само последица различитог филозофског наслеђа. Покушаји Запада да наметну општи појам људских права, као што је на пример забрана дечијег рада, изгледају као проста смицалица за подривање источноазијске компетитивности (Inoguchi & Newman, 1997).

„Источноазијске вредности“ су незаобилазан камен спотицања и расправе у контексту Исток-Запад. У том географском контексту, питање „источноазијских вредности“ се често преувеличава и генерализује што све води закључку да је расправа више политичка него научна. Када заговорници концепта „источноазијских вредности“ глорификују заједницу наспрам појединца, породицу као нуклеус друштва, штедљивост, респект према учењу, напоран рад, јавну дужност, тимски рад, они истичу своју аргументацију у контрапозицији западном друштву и његовим вредностима које се манифестују у слому породице, декаденцији, хедонизму, ексцесивном индивидуализму, недостатку тимског рада, болесној дисциплини, итд. Динамизам и кохезија азијских друштава супротстављени су западној „моралној дегенерацији“ и његовом скоријем друштвеном колапсу (Mahathir bin Mohamad, 1995, стр. 42). Напред изнети концепт „источноазијских вредности“ претпоставља супериорну доминацију „азијског пута“ кога одликују снажна власт, друштвени конзервативизам и слободна тржишна економија.

У региону југоисточне Азије економски веома динамичне политичке елите, предвођене бившим сингапурским премијером Ли Куан Јевом и бившим малезијским премијером Махатхиrom, категорично су одбиле западна истицања и хипер-димензионарања индивидуалних права као нешто што је културно неприхватљиво, што води економској и социјалној стагнацији, па и опадању привредног раста. Источноазијске и друге критике демократије наглашавају да би социјално-економска права и стабилност политичког поретка требало да буду важнији него грађанска и политичка права и слободе. Просвећени ауторитарни владари требало би да имају право да употребе принудне мере односно присилу у име неког вишег циља, да забране и угуше демократску опозицију (Diamond, Linz & Lipset, 1995).

Припадници сингапурског концепта „источноазијских вредности“ сматрају да се могу идентификовати три основне компоненте, односно три периода или фазе у еволуцији самог концепта: формативни, реактивни и прагматични (Surain, 2000, стр. 19). Свака расправа о „источноазијским вредностима“ у Сингапуру започињала је покушајем да се идентификују оне вредности које би промовисале и поспешивале економски раст и развој. У првој формативној фази идентификовања и дизајнирања концепта „источноазијских вредности“ нико од истраживача није посебно наглашавао њихове предности и мане. Под „источноазијским вредностима“ подразумевали су се, углавном, опште прихваћени ставови, веровања, навике и институције традиционалног азијског друштва. Те исте вредности биле су баријера и кочница за модернизацију, економски раст и развој. Средином седамдесетих година прошлога века искристалисало се веровање да одређене универзалне вредности заједно са азијском културом могу значајно да допринесу општој модернизацији сингапурског друштва. Питање процеса модернизације друштва постаје од суштинске важности за све азијске државе. Такође, важно питање јесте и колико традиционална прошлост може успорити или зауставити започете процесе модернизације и демократизације. Основни циљ и страх земаља у развоју био је да не постану сиромашне имитације Запада са свим његовим пролазним модама и фетишима који, иначе, одликују савремено западно друштво. Међутим, очекивана последица убрзане модернизације била је још већа и јача тзв. „вестернизација“ сингапурског друштва. Страхујући да би „вестернизација“ могла да угрози азијски идентитет Сингапура, његов континуирани економски развој и постојећи политички систем, један од аутора је констатовао да је концепт „источноазијских вредности“ у основи снажан ревизионистички одговор на „рани стигматизовани конфучијанизам као назадни и ретроградни феномен“ (De Vary, 1998, стр. 67). Де Бери тврди да у ревизионистичком погледу „постконфучијанска“ култура би требало да буде моћан људски ресурс за модернизацију друштва. Најзад, дискурс о „источноазијским вредностима“ је био део много већег и дубљег процеса који је укључио културну варијаблу националног идентитета, односно процес изградње нације (*nation-building*). Овај процес започео је 1965. године са стицањем независности Сингапура.

У првом формативном периоду развоја идеје „источноазијских вредности“ може се идентификовати неколико питања односно тема. Прво, присутна је амбивалентност у размишљањима о улози коју би требало да имају традиционалне азијске културне вредности. Друго, захтев да појам буде довољно широк да обухвати хетерогеност источноазијских вредности примљен је са дозом песимизма. Сматра се да амбивалентност и песимизам у великој мери подривају легитимитет

идеје „источноазијских вредности“. Друга, реактивно-културолошка компонента представља значајан сегмент „источноазијских вредности“ и манифестује се кроз тзв. „културни национализам“ који представља својеврсни одговор и изазов на културни империјализам Запада. Многе идеје и ставови о „источноазијским вредностима“ које се приписују сингапурском концепту више су реторичке него субстантивне природе (Rahim, 1998, стр. 54–75). Већина истраживача се слаже са констатацијом да агресивна и убедљива културолошка реторика јесте главна матрица за ширу дебату о источноазијским вредностима. Расправа о „источноазијским вредностима“ често укључује тријумфалистичку реторику западних либералних „универзалиста“ после завршетка „хладног рата“ (Фукујама, 1998, стр. 25) и спектакуларан економски раст земаља источне и југоисточне Азије, посебно Јапана и четири мала змаја – Тајвана, Хонгконга, Јужне Кореје и Сингапура, а почетком деведестих година и земаља југоисточне Азије или тзв. „азијских тигрова“. Подједнако је значајан и кинески импресиван економски раст упркос њеног упорног одбијања да прихвати либерално-демократске политичке реформе. Хантингтон (Huntington) је 1993. године у чланку „Сукоб цивилизација?“ изазвао снажне и оштре реакције појединих азијских политичких теоретичара. У основи азијских критика јесте аргумент да тзв. реактивна „крвна жила“ концепта „источноазијских вредности“ јасно показује веродостојност судара цивилизација и то најмање у форми сукоба вредности западног либерализма и азијске културе. Критике појма „источноазијских вредности“ изражавале су поглед, односно став да су

„лажни монолити одсликавали појам 'азијске вредности' наспрам појма 'западни либерализам' који су сакривали главне и нерешене политичке и идеолошке спорове у Азији и на Западу“ (Rodan, 1996, стр. 328).

Иако овај став има неку оправданост, многе критике су пребрзо одбациле легитимизирајућу улогу источноазијских вредности у обликовању и дизајнирању политичких институција у региону.

Треће, прагматична компонента расправе о „источноазијским вредностима“ у Сингапуру нуди најадекватнију одбрану сингапурског концепта који је у великој мери ослобођен контрапродуктивне и конфронтирајуће реторике са Западом. Прагматична компонента, за разлику од формативне и реактивне, најјасније експлицира покушај одбране свих оних позиција које чине јединствен скуп политичких, економских и културних изазова. Овај прагматични аргумент концепта „источноазијских вредности“ наглашава да демократске вредности само непотребно компликују остваривање економског раста, развоја и одржавања социјалног мира. Овде би се могло истаћи неколико главних карактеристика прагматичне компоненте концепта „источноазијских вредности“: а) западна либерална демократија је само

једна од многих варијанти или облика демократског система власти; б) свака земља појединачно има свој сопствени и јединствени скуп природних, људских и културних ресурса, као и аутентично политичко и историјско искуство; в) политички систем земље се може и мора акомодирати оригиналним захтевима и интересима чланова те заједнице, односно свака земља мора наћи своја властита и специфична решења за проблем власти и политичког управљања; г) легитимитет било ког политичког система, па и демократије, мора се оцењивати и просуђивати у складу са његовим капацитетом да оствари, односно постигне одређене циљеве (у случају Сингапура ти циљеви су социјална и политичка стабилност и континуирани економски просперитет); д) одређивање типа или облика политичког система који ће да буде прихваћен и практикован у неком друштву укључује проналажење најбољих социјалних и политичких аранжмана помоћу прагматичног и континуираног процеса експериментисања. Поједини аутори, попут Каусикана (Kausikan, 1993, стр. 28), наглашавају да је сингапурски приступ тачно наспрам оног који имплицира термин „модел“ са својим универзалистичким конотацијама. Другим речима, не постоји тзв. „сингапурски модел“ који би био применљив свуда, већ само и искључиво у Сингапуру. У прагматичној компоненти концепта „источноазијских вредности“ јасно се види одступање од конфротирајуће реторике сингапурске школе која азијске вредности супериорно поставља изнад западних либералних вредности.

Овде се намеће питање како истражити и проучити генезу концепта „источноазијских вредности“ у Сингапуру? Прво, када се оцењује значај и важност концепта „источноазијских вредности“ треба истаћи да сâм термин није погодан за представљање и повезивање свих азијских култура. Термин „источноазијске вредности“ има јасно порекло и генезу. Као што су се идеје садржане у термину „либерална демократија“ појавиле у процесу историјског, културног и политичког развоја земаља западне демократије, тако је и концепт „источноазијске вредности“ инкорпорирао у себе сличне идеје. Друго, концепт „источноазијских вредности“ се константно и континуирано развијао, често у отклону и према ендогеним и егзогеним факторима. Треће, концепт „источноазијских вредности“ у оквиру сингапурског тумачења има неколико праваца или струја, напред поменуто, које су конзистентне у одбијању и неприхватању либерално-демократских вредности.

КОНСТИТУТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ КОНЦЕПТА „ИСТОЧНОАЗИЈСКИХ ВРЕДНОСТИ“

Међу истраживачима који се баве проучавањем концепта „источноазијских вредности“ преовладава мишљење да је сингапурска

политичка елита међу првима употребила термин „источноазијске вредности“. Међутим, када се говори и пише о „источноазијским вредностима“ неретко се под тим појмом, односно изразом имплиците подводи и регион североисточне Азије, посебно Кина и Јапан (Emmerson, 1995, стр. 235). Емерсон сматра да је појам „источноазијске вредности“ настао у Сингапуру крајем осамдесетих и почетком деведестих година XX века. Према овом аутору идејни творац и промотер тог појма била је млада и амбициозна сингапурска политичка елита на челу са тадашњим премијером Ли Куан Јевом (Lee Kuan Yew). Концепт „источноазијских вредности“ требало је да омогући економски развој државе, али без политичке либерализације. Циљ је био да се профилише и обезбеди одређени оригинални идентитет, као и међународни кредибилитет за сингапурску град-државу.

За разумевање и прецизно дефинисање појма „источноазијских вредности“ неопходно је понудити одговор на питање шта конституише, одређује и обликује „источноазијске вредности“. Заговорници сингапурског концепта сматрају да су источноазијске вредности, заправо, привидно конфучијанске вредности. Често се сматра да су азијске вредности или потпуно кореспондентне Веберовој протестантској радној етици или да уопште нема било какве стриктне категоризације. У основи сингапурског концепта или верзије тумачења „источноазијских вредности“ налазе се следећи конститутивни елементи: а) поштовање ауторитета; б) високо уважавање породице и њеног места у друштву; в) афирмисање и респектовање напорног и тимског рада; г) штедљивост и д) успостављање равнотеже између појединачних и друштвених интереса.

Изазов који се поставља у анализи концепта „источноазијских вредности“, односно лоцирања и дефинисања њихове позиције, улоге и значаја јесте питање компатибилности са либералном демократијом. Напред поменути основни постулати и друштвене вредности производе одређене политичке и економске преференце у друштву. Прво, друштвени поредак и политичка стабилност вреднују се изнад и испред индивидуалних права и либералне демократије, односно целина или колектив има већу вредност и значај од појединца. Друго, колективне друштвене норме имају већу тежину у азијском него у либерално-демократском друштву које је у основи индивидуалистичко (Vatikiotis, 1996, стр. 111). Треће, демократија је корисна и драгоцену само за постизање и остваривање других друштвених добара, односно за стабилност поретка и економски просперитет. Другим речима, демократија није сама себи циљ. Четврто, „источноазијске вредности“, односно азијски модел демократије заснован је на консензусу политичких институција и поверењу у политичке лидере. Поверење у политичку елиту постоји све дотле док се „добро управља“, односно док „добро управљање“ значи и стварање економског

богатства, одржавање стабилности, реда, моралног здравља и чистоте у друштву. У циљу стварања добре и успешне власти, од политичке елите се очекује да она ту власт врши у складу са високим моралним поштењем (Yung-Myung Kim, 1997, стр. 1121). Пето, власт би требало да обезбеди неопходне услове за економски развој и раст, социјалну стабилност и заједнички мир. Укратко, колективни економски напредак друштва је важнији од права појединаца. Међу постојећим западним вредностима, азијска друштва преферирају слободно предузетништво и тржишни економски систем, док су индивидуална права и политички плурализам за њих дестабилизирајући фактори.

Приликом проучавања концепта „источноазијских вредности“ могу се идентификовати три основна концепта. Прво, то је схватање источноазијских вредности као „индигенизације“ незападних култура; Друго, концепт источноазијских вредности као „универзализације“ идеолошке расправе на међународном плану; Треће, схватање источноазијских вредности као специфичног елитистичког дискурса. Хантингтон је с правом истицао да када модернизација доведе до економског развоја онда ће повећени ниво богатства и животног стандарда допринети самоосвешћивању целог друштва, односно охрабрити људе да имају поверење у своје наслеђе и културни идентитет. Овај процес он означава термином „индигенизација“ незападних друштава. Пре него што произведу културну вестернизацију, наглашава Хантингтон, модернизација и економски развој ће „подстаћи оживљавање и обнављање поверења у домаће културе“ (Huntington, 1996, стр. 33). Он је тврдио да

„... незападна друштва, нарочито у источној Азији, развијају своје економско богатство и стварају основу за повећану војну моћ и политички утицај. Како њихова моћ и самопоуздање расту, незападна друштва све више потврђују сопствене вредности и 'одбацију' оне које им намеће Запад“ (Хантингтон, 1998, стр. 28).

Даље Хантингтон наглашава да „... источноазијски економски успех свој извор има у источноазијској култури, као и тешкоће источноазијских друштава у постизању стабилних демократских политичких система“ (1998).

Без потпуног и целовитог разумевања настанка и генезе сингапурског концепта „источноазијских вредности“ могуће је доћи до погрешног закључка да се расправа о азијским вредностима води искључиво у оквиру „индигенизације“ азијских култура. Иако ово није погрешно и нетачно, „културолошки“ приступ односно поглед је превише симплифициран и једносмеран. Пре него што је дошло до „индигенизације“ азијске културе и почетка процеса културне самоидентификације, дискурс о азијским вредностима иницирала је сингапурска политичка елита у циљу стварања својеврсног бедема про-

тив онога што су они идентификовали као „лукаво или подмукло присвајање 'моралносомњивих' друштвених вредности Запада“ (Chua, 1995, стр. 120).

Сматра се да расправи о културној дихотомији између азијских и либерално-демократских вредности недостаје тзв. Универзални аспект који, заправо, представља конзервативни политичко-филозофски „напад“ на либералну демократију. Тако, на пример, Робисон наглашава да је

„једна од последица таквих интерпретација јачање конзервативизма у Азији што може пореметити глобалну равнотежу против либерализма и ослабити његов утицај на самом Западу“ (Robison, 1996, стр. 15).

Поставља се питање шта ово значи за порекло источноазијских вредности? Ако се за тренутак отклони могућност да ова интерпретација носи ризик тражења источноазијских вредности кроз оптику западних идеолошких категорија, онда остаје уверење да источноазијске вредности нису ништа више конзервативне од западних вредности. То је закључак који представља озбиљан недостатак културолошким захтевима поборника концепта „источноазијских вредности“.

Једна група аутора је у својим анализама концепта „источноазијских вредности“ и либералне демократије посебно анализирала положај и улогу политичких елита које су заговарале тај концепт. Тако је, на пример, Емерсон изнео једно интересантно гледиште да у сваком друштву постоје појединци који поштују поредак и имају страх од нереда више него други (Emmerson, 1995, стр. 95). Појединци који поштују ред и поредак доприносе успостављању вишег односа грађанства једног друштва у поређењу с другим. Ако је то тако, имплементирање представничке демократије у оба друштва могло би да има различите последице за људска права. Даље, поменути аутор сматра да су источноазијске вредности мистификација одређених ауторитарних елита које се надају да ће подстицањем и афирмисањем антизападног национализма и легитимизацијом нелибералне политике сачувати своје позиције и остати на власт (Emmerson, 1995, стр. 98).

Један од највећих и најтежих проблема у евалуацији културалистичких захтева сингапурског концепта и схватања „источноазијских вредности“ јесте да ли постоји културна веза између друштвених вредности и политичко-економских преференци које су напред поменуте, односно каква је улога културе у социјално-економском и политичком развоју? Културалистички аргумент наглашава да су морална и етичка основа друштва укоренење у култури и да се азијско и западно друштво суштински разликују у њиховом разумевању моралности и етике. У азијском друштву моралност и етика су утеме-

љени на породици и дужностима подједнако колико и на правима. Једна од главних улога државе у Азији јесте, управо, да успостави и обезбеди поменуте моралне и етичке стандарде. Држава има јасну улогу у одређивању етичких критеријума на којима је друштво засновано. Она се стара о примени и поштовању тих моралних критеријума. Ово је директно супротно либералном схватању места и улоге државе у друштву.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ „ИСТОЧНОАЗИЈСКИХ ВРЕДНОСТИ“: СИНГАПУРСКИ И УНИВЕРЗАЛИСТИЧКИ КОНЦЕПТ

У сингапурској интерпретације „источноазијских вредности“ држава има одређени поглед и став на то шта је добро за друштво и да се она понаша у складу с тим погледом. У том смислу Де Бери је сматрао да визија Ли Куан Јева укључује „комбинацију ауторитарног управљања, брзог економског прогреса и промоцију конфучијанских вредности“ (De Bary, 1998, стр. 89). Овде се намеће неколико питања: Прво, да ли азијске вредности представљају само добро планирани или изрежирани идеолошки став и концепт сингапурске политичке елите или постоји нешто дубље и садржајније што важи за цео азијски регион? Друго, какав је значај источноазијских вредности за шире питање компатибилности либералне демократије са азијском политичком и културном традицијом? Један од понуђених и, донекле, задовољавајућих одговора на напред постављена питања дилеме понудио је тзв. „универзалистички“ концепт „источноазијских вредности“. Према овом концепту либерална демократија је компатибилна са азијским вредностима, а његови представници овог, попут Нге (Ng), Худа (Hood), Јунга (Kim Dae Jung), Сена (Sen), Татсуа (Tatsuo), Лавсона (Lawson), Фукујаме (Fukuyama), Лингла (Lingle), Фримана (Freeman), Кима (Yung-Myoung Kim) износе четири јака аргумента у одбрани става о компатибилности либералне демократије са источноазијским вредностима. *Прво*, либерално-демократске вредности гарантују основне грађанске и политичке слободе, укључујући и оне слободе које превазилазе културне границе. Политички теоретичар Татсуо сматра да велика централизација власти/моћи у рукама модерне суверене државе значи да држава представља највећу претњу за појединце. Традиционална заштита као што су аутономне сеоске заједнице не могу на дужи рок да штите појединце од државне тираније (Tatsuo, 1999, стр. 32). Сматра се да би под таквим условима држава требало да дозволи постојање само оних основних грађанских и политичких слобода које „чувају“, односно гарантују безбедност појединцима. Такође, представници универзалистичког концепта сматрају да су основне грађанске и политичке слободе у азијским друштвима културно инкомпатибилне, „об-

мањујуће и изопачене“ (Tatsuo, 1999, стр. 29). *Друго*, либерално-демократске вредности су интегрални део сваког добро уређеног друштва и због тога би либерално-демократски систем требало да изгледа као сам себи циљ (Ng, 1998, стр. 4). Наглашава се да Азијати за службују онолико слободе колико је имају и Западњаци. Пошто су снаге модернизације, демократизације и глобализације „пројуриле“ кроз раније традиционална друштва, њихово становништво је све више захтевало либерално-демократски систем власти. *Треће*, азијска цивилизација има либерално наслеђе. Аргумент за универзалност либерално-демократских вредности има јако упориште у чињеници да су у историји азијских цивилизација постојали дубоки корени оних вредности које се сада идентификују са западном либералном демократијом. *Четврто*, људске културе су по природи променљиве и динамичне. Заступници универзалистичког концепта симплификују појам „источноазијских вредности“ и редукују га на потребу за технолошким разумевањем културних промена. Они сматрају да ће све културе конвергирати западном либерализму. Пример ове тврдње се може наћи у исказу Фукујаме да источноазијске вредности „неће саме по себи детерминисати природу и врсту политичког система који, иначе, постоји у том делу света“ (Fukuyama, 1998, стр. 26). С друге стране, једна група аутора заговара нешто више софистицирано схватање концепта „источноазијских вредности“. Њихово становиште је да либерална демократија представља

„незавршени пројекат ... у дубљем смислу је остало да се појасне, побољшају односно пречисте и даље развију основи, принципи и институционални апарат либералне демократије“ (Tatsuo, 1999, стр. 29).

За разлику од универзализма Фукујаме, Татсуо сматра да се „азијски гласови могу и да би требало да се инкорпорају у поменути процес даљег развоја незавршеног пројекта либералне демократије“ (*Исто*). Оба напред поменута универзалистичка схватања полазе од става да се културе мењају.

Став представника универзалистичког концепта је да западна либерална демократија, заснована на универзалним вредностима, имплиците садржи претпоставку да ће се друге културе мењати у смеру и складу са либералним демократским вредностима. Тако, на пример, Закариа (Zakaria) сматра да ниједна култура под утицајем економског раста, технолошких промена и друштвених трансформација неће остати иста (Zakaria, 1994, стр. 126). Теоретичари универзалистичког концепта одбацују Хантингтонов став да процеси модернизације, економског раста и технолошких промена могу деловати у ограниченој сфери са културним интегритетом и да истовремено буду очувани у посебним областима. Они сматрају да постоји сложен однос између поменутих процеса и културних промена, и из-

носе пет снажних критика на рачун сингапурског концепта „источноазијских вредности“. *Прво*, они сматрају да концепт „источноазијских вредности“ омогућава „меким“ ауторитарним режимима да своје противљење ширењу политичке партиципације сматрају принципијелном заштитом поретка и друштва. Али, непостојање нормативне или филозофске основе у великој мери спречава да се обезбеди и понуди нека реална алтернатива либералној демократији. Међутим, културалистички захтеви који долазе од заговорника сингапурског концепта „источноазијских вредности“ делују исувише егоистично и утилитарно, јер већина њих припада владајућим политичким елитама. За „универзалисте“ су културалистички захтеви присталица сингапурског концепта само покушај ауторитарних режима да се законе иза „традиционалних“ вредности или пак да искористе одбојност и анимозитет према Западу да би опстали на власти (Lingle, 1996). Лингле сматра да је сингапурски режим употребљавао и да континуирано употребљава појам 'источноазијске вредности' као основу за одбијање и неприхватање демократских реформи. *Друго*, према универзалистима, представници сингапурског концепта „источноазијских вредности“ су створили лажну односно вештачку монолитну слику-етикету која у основи превиђа хетерогеност азијских културних вредности и присутност либерално-демократских вредности унутар азијских култура. *Треће*, насупрот аргументу да се помоћу културе објашњава економски раст, универзалисти истичу да је однос између економског раста и културних вредности веома комплексан. Они сматрају да економска политика која води привредном расту подразумева отвореност за конкуренцију, уважавање правила међународног тржишта, висок ниво писмености и образовања, успешне земљишне реформе, извоз и индустријализацију (Sen, 1997, стр. 34). *Четврто*, универзалисти кажу да је постојање добре и способне политичко-управљачке елите од великог значаја, али да то није довољно за ефикасно функционисање политичког система. Они наглашавају потребу за успостављање универзалног критеријума по коме би се одређивала природа и карактер једног политичког система. Аргументи за критеријуме као што су „добра власт“ и „добро вођство“ често се ослањају на режимску дефиницију „доброг“. Због тога се, неретко, поменути критеријуми претварају у одбрану и оправдање ауторитарних режима. Неки универзалисти истичу да се конфуцијански концепт „добре власти“ често погрешно интерпретира од заговорника „источноазијских вредности“. Тако, на пример, Ким Дае Јунг сматра да „азијски ауторитарни лидери погрешно схватају однос између ефикасног управљања, односно вршења власти и концепта легитимитета. Политика која покушава да заштити људе од лоших елемената економских и социјалних промена никада неће бити ефикасна ако не постоји консензус. Иста политика која се профили-

сала кроз јавну дебату даће снагу азијском поносу и самопоуздању људи (Kim Dae Jung, 1994, стр. 193). *Пето*, заговорници универзалистичког схватања сматрају да азијске вредности као што су поредак, стабилност и материјални просперитет, ипак нису толико важне да би имале приоритет над компетитивним друштвеним вредностима, као што су индивидуална права и слободе.

ЗАКЉУЧАК

Концепт „источноазијских вредности“ на почетку XXI века не представља кохерентан и монолитан блок који би се могао супротставити концепту либералне демократије. Данашње интелектуалне и политичке расправе више представљају рефлексiju азијске политике, али не нужно и источноазијских вредности. Готово свака од источноазијских вредности постоји у одређеном степену и обиму и у западним друштвима. Компетиција између конзервативних и либералних, односно ауторитарних и демократских тенденција јесте, заправо, сукоб два региона и два модела развоја. У западном либерално-демократском свету постојао је проблем дефинисања тзв. „заједничког добра“ и дилема како то помирити са аспирацијама индивидуализма и слободе. Слична дилема постоји и у Азији. Готово све владајуће политичке елите наглашавају потребу за успостављањем „амбијента друштвеног и политичког поретка“, али је појам и значење односно тумачење тзв. „заједничког добра“ увек у интересу одређених партикуларних група и организација. Овај трајни демократски пардокс је посебно оживео у источној Азији са брзим променама и контроверзним односом између економског развоја и политичке либерализације.

Дилема која се овде намеће у вези концепта „источноазијских вредности“ јесте на који начин, да ли, и у ком степену се развојни пут земаља источне и југоисточне Азије идентификује као легитимна алтернатива за либерално-демократски пут социјално-политичког развоја? Као што је поменуто, „универзалисти“ тврде да је либерално-демократски пут универзално применљив и једино могућ. С друге стране, присталице сингапурског концепта „источноазијских вредности“ пружају снажну контрааргументацију и озбиљан изазов универзалној примењивости либерално-демократских вредности и политичких институција у азијском културном окружењу.

Универзалистичка позиција да је западна либерална демократија компатибилна са азијским културама. Морална снага универзалистичких критика „источноазијских вредности“ најуспешнија је када се износи аргументација у контексту односа демократије и ауторитаризма. Међутим, посебно је релевантна универзалистичка имплицитна тврдња за универзалност либералне демократије, да је то само

варијанта демократског политичког система која укључује западне либералне вредности. Те либералне вредности су далеко од универзалности, јер су оне јединствене и везане искључиво за историјско, политичко, социјално и културно искуство Западне Европе. Заправо, овде су делимично у праву, и једни и други, и културни релативисти и либерални универзалисти. Можда је најприхватљивије и најлогичније решење да се одбаци оно што Родан назива „лажним монолитима“ (Rodan, 1996) и да се прихвати синкретичка позиција. Присталице синкретизма сматрају да вредности и питања која фокусирају присталице либерално-демократског система имају универзалне последице, а да би снажан културалистички захват једнострано искључио азијске културе из активног и формативног процеса креирања и моделирања тих истих вредности и постулата.

Иако западне либерално-демократске културе имају дужу и богатију историју са изазовима модернизације и економског развоја, може се приметити да ти модернизацијски и глобализацијски изазови трансцендирају културе. То је одговор на оне изазове који су неопходни за рефлектовање културног плурализма. Азијска друштва прихватањем либерално-демократских позиција и вредности могу доћи до културно синкретичних одговора. Источноазијска друштва данас пролазе кроз процес поновног откривања аутохтоних вредности и све чешће се наглашава поређење азијске и западне културе. Заједно са осталим незападним друштвима, они су вековима „завидели“ на економском просперитету, технолошкој усавршености, војној моћи и политичкој кохезивности западних друштава. Тајну овог успеха су тражили у западним обичајима и пракси, и кад су препознали оно што су мислили да би могао бити кључ, они су то покушали применити у својим друштвима. Међутим, данас се десила фундаментална промена. Драматичан и рапидан економски развој приписују, не увозу западне културе, већ верности властитој култури. Они су успели, тврде, не зато што су постали као Запад већ зато што су остали различити од Запада. У донекле сличном стилу, кад су се незападна друштва осетила слаба у односу на Запад многе њихове вође су се позивале на западне вредности самоопредељења, либерализма, демократије и слободе да оправдају своје супростављање глобалној доминацији Запада. Сад кад више нису слаби већ су све јачи, они вредности на које су се позивали у промовисању својих интереса осуђују као „империјализам људских права“. И како постепено опада моћ Запада, тако слаби и привлачност западних вредности и културе, и Запад се сусреће са потребом да се прилагоди својој све слабијој способности да своје вредности наметне незападним друштвима. У основним цртама, велики део света постаје све више модеран и све мање западњачки. Негативни економски токови у неким регионима Азије довеле су до промене мишљења и до маргинализације

расправе о „источноазијским вредностима“. У време када се још осећају дубоке последице кризе у Азији, све мање се прича о „источноазијским вредностима“. Наиме, пада у очи да су земље као што су Јужна Кореја или Тајван, које су следиле моделе западне демократије, брже пребродиле кризу од Индонезије или Малезије.

ЛИТЕРАТУРА

- Vatikiotis M.R.J. (1996). *Political Change in Southeast Asia: Trimming the Banyan Tree*. London: Routledge.
- De Bary, T. (1998). *Asian Values and Human Rights: A Confucian Communitarian Perspective*. Cambridge, Harvard University Press.
- Diamond, L., Linz, J., & Lipset, M.S. (Eds.), (1995). *Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy*. Boulder, Colorado, Lynne Rienner Publishers.
- Emmerson, D. (1995). Singapore and the “Asian Values” Debate. *Journal of Democracy*, 6 (4), 94–105.
- Zakaria, F. (1994). Culture Is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew. *Foreign Affairs*, 73 (2), 109-126.
- Inoguchi, T. & Newman, E. (1997). *Introduction: "Asian Values" and Democracy in Asia*. Conference: The Future of the Asia-Pacific Region, Shizuoka, Japan, <http://archive.unu.edu/unupress/asian-values.html#INTRODUCTION>
- Jung, K. D. (1994). Is Culture Destiny? The Myth of Asia's Anti-Democratic Values. *Foreign Affairs*, 73(6), 189–194.
- Kausikan, B. (1993). Asia's Different Standard. *Foreign Policy*, 92 (Fall), 24-41.
- Kim, Y.M. (1997). Asian-Style Democracy: A Critique from East Asia. *Asian Survey*, 37(12), 1119–1134.
- Koh, T. (1993). The 10 values which undergird East Asian strength and success. *The International Herald Tribune*, 11-12(December), 1-6.
- Lawson, S. (1996). Cultural Relativism and Democracy: Political Myths about 'Asia' and the 'West'. In: R. Robison (Ed.), *Pathways to Asia*, (pp. 108–130). Sydney: Allen and Unwin.
- Lingle, C. (1996). *Singapore's Authoritarian Capitalism: Asian Values, Free Market Illusions, and Political Dependency*. Fairfax, Virginia: Locke Institute.
- Lingle, C. (1995). The Propaganda Way. *Foreign Affairs*, 74(3), 193-196.
- Mohamad, bin M. (1995). *Asiaweek*, 8 (September), p. 42.
- Ng, M. (1998). Why Asia Needs Democracy: A View from Hong Kong. In: L. Diamond & M. Plattner (Eds.), *Democracy in East Asia*, (pp.3-16). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Robison, R. (1996), (Ed.). *Pathways to Asia: The Politics of Engagement*. Sydney: Allen and Unwin.
- Rodan, G. and Hewison, K. (1996). A ‘clash of cultures’ or the convergence of political ideology?, in R. Robison (Ed.), *Pathways to Asia: The Politics of Engagement*, (pp.118-134). Sydney: Allen & Unwin.
- Rodan, G. (1996). The Internationalization of ideological conflict: Asia's new significance. *Pacific Review*, 9(3), 328-351.
- Sen, A. (1997). Human rights and Asian values. *New Republic*, 217 (2-3).
- Surain, S. (2000). The Asian Values Debate: Implications for the Spread of Liberal Democracy, *Asian Affairs: An American Review*. 27 (1), 19-35.

- Tatsuo, I. (1999). Liberal Democracy and Asian Orientalism. In J.R. Bauer and D. Bell (Eds.), *The East Asian Challenge for Human Rights*. (pp. 27-59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, M. (1996). Human Rights, Democracy, and 'Asian Values'. *Pacific Review*, 9 (3), 352-366.
- Fukuyama, F. (1998). Asian Values and the Asian Crisis. *Commentary*, 105 (2), 23-28.
- Fukuyama, F. (1997). The Illusion of 'Asian Exceptionalism'. *Journal of Democracy*, 8 (3), 146-149.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Hood, J. S. (1998). The Myth of Asian-Style Democracy. *Asian Survey*, 38(9), 853-866.
- Huntington, S. (1998). *Sukob civilizacija*. Podgorica: CID.
- Huntington, S. (1996). The West: Unique, Not Universal. *Foreign Affairs*, 75(6), 28-46.
- Huntington, S. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, University of Oklahoma Press.
- Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- Chua, B.H. (1995). *Communitarian Ideology and Democracy in Singapore*. London, Routledge.
- Wei-ming, T. (1998). Human Rights as a Confucian Moral Discourse. In T.de Bary and T. Wei-ming (Ed.), *Confucianism and Human Rights*. New York: Columbia University Press.

Zoran Krstić, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

„EAST ASIAN VALUES“ AS A MODEL OF CULTURAL AND SOCIAL DEVELOPMENT

Summary

The concept of "East Asian values" is based on the idea that Asian countries have a unique set of institutions and political ideologies that reflect the region's cultures and histories, and that therefore should be prioritized and supported in opposition to contrasting values from other regions. In particular, this idea was strongly advocated by former Prime Ministers Lee Kuan Yew of Singapore and Mahathir Mohammad of Malaysia. The argument is that there are many differences in Eastern and Western ideas, philosophies and religions and that there is a proper geographical location for each. For instance, collectivism, the idea that human beings are an integral part of the universe and people are fundamentally connected, was said by advocates of the concept of East Asian values, to be stronger in Asian society. On the other hand, individualism, the idea that a human being is an independent part of the universe and society, was said to be stronger in Western society. The main concept of East Asian values as defined by these advocates include Buddhism, Confucianism, Hinduism, Islam, and Taoism, along with other philosophies, movements and religions. Those who argued against this idea of "East Asian values" said that there is no single set of "East Asian values", but rather there is a very large variety of different cultures and values throughout Asia, many of which are in opposition to others. The term represents a challenge to western ideals of the universal rights of man that were advocated beginning with the Enlightenment and continuing until the present day. The debate

over East Asian values, previously a heated topic, gradually declined during 1997 Asian Financial Crisis when it became evident that Asia as a whole lacked a regional institutional mechanism, let alone any collective action, to deal with imminent problems, and thus was not able to react collectively to the crisis. During the booming economy, especially in East Asia, the initiators of the debate on “East Asian values” wished to create a pan-Asian identity as a counterpart to the identity of “the West”.